ZAMONAVIY TA’LIM JARAYONIDA O‘QUVCHILAR DIQQATINI FAOLLASHTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI VA USULLARI

Namangan Davlat Pedagogika Instituti
Pedagogika fakulteti
Pedagogika yo‘nalishi
Ped-BU-26 guruh talabasi
Qodirxo‘jayeva Shoira Bobirxon qizi
Ilmiy rahbar: Mo‘minova Adiba

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilar diqqatini faollashtirishning pedagogik shart-sharoitlari va samarali usullari tahlil qilinadi. Diqqatning ta’lim samaradorligidagi o‘rni, o‘quv motivatsiyasi, faol ta’lim metodlari, muammoli vaziyatlar, savol-javob, hamkorlikdagi faoliyat, vizual vositalar, raqamli texnologiyalar va qayta aloqaning o‘quvchi e’tiborini boshqarishdagi ahamiyati yoritiladi. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish va nazariy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Pedagogik va psixologik qarashlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchi diqqatini faqat tashqi rag‘bat bilan emas, balki mazmunli topshiriq, faol fikrlash, mustaqil izlanish va ijobiy ta’lim muhiti orqali barqarorlashtirish mumkin. Maqolada o‘qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: diqqat, ta’lim jarayoni, faol ta’lim, motivatsiya, interfaol metodlar, o‘quv faolligi, pedagogik shart-sharoit, qayta aloqa, muammoli ta’lim, raqamli vositalar

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются педагогические условия и эффективные методы активизации внимания учащихся в современном образовательном процессе.

Рассматривается значение внимания для эффективности обучения, учебной мотивации, активных методов обучения, проблемных заданий, вопросов и ответов, совместной деятельности, визуальных средств, цифровых технологий и обратной связи. В исследовании использованы методы анализа научной литературы, сравнительного анализа, систематизации и теоретического обобщения. Анализ педагогических и психологических подходов показывает, что устойчивое внимание учащихся обеспечивается не только внешней стимуляцией, но и содержательными заданиями, активным мышлением, самостоятельным поиском и благоприятной образовательной средой. В статье представлены практические рекомендации для педагогов.

Ключевые слова: внимание, образовательный процесс, активное обучение, мотивация, интерактивные методы, учебная активность, педагогические условия, обратная связь, проблемное обучение, цифровые средства

ABSTRACT

This article analyzes pedagogical conditions and effective methods for activating students' attention in the modern educational process. It examines the role of attention in learning effectiveness, motivation, active learning, problem-based tasks, questioning, collaborative activities, visual resources, digital technologies, and feedback. The study uses scientific literature analysis, comparative analysis, systematization, and theoretical generalization. The analysis shows that sustained student attention can be supported not only through external stimulation, but also through meaningful tasks, active thinking, independent inquiry, and a positive learning environment. Practical recommendations for teachers are also provided.

Keywords: attention, educational process, active learning, motivation, interactive methods, student engagement, pedagogical conditions, feedback, problem-based learning, digital tools

KIRISH

Bugungi kunda ta’limning asosiy vazifalaridan biri o‘quvchiga katta hajmdagi axborotni shunchaki yetkazish emas, balki uni mazkur axborotni faol idrok etish, tahlil qilish, savol berish va amaliy vaziyatlarda qo‘llashga yo‘naltirishdan iborat. Bunday jarayonda diqqat alohida ahamiyat kasb etadi. O‘quvchi dars mazmuniga yetarli darajada e’tibor qaratmasa, bilimni qabul qilish, qayta ishlash va eslab qolish samaradorligi pasayishi mumkin.

Axborot oqimining tezlashuvi, raqamli qurilmalar va turli media vositalarining keng tarqalishi o‘quvchilarning e’tiborini bir faoliyatdan boshqasiga tez-tez ko‘chirishiga olib kelmoqda. Shu sababli zamonaviy o‘qituvchi darsni faqat ma’ruza tarzida emas, balki o‘quvchini fikrlash va harakat qilishga undaydigan faol ta’lim asosida tashkil etishi zarur.

E. G‘oziyev diqqatni psixologik jarayon sifatida inson faoliyatining muayyan obyektga yo‘naltirilishi va jamlanishi bilan bog‘laydi. Pedagogik nuqtayi nazardan esa diqqatning mazmunli topshiriq, motivatsiya va faoliyat bilan uyg‘unligi muhimdir. Mazkur maqolaning maqsadi zamonaviy ta’lim sharoitida o‘quvchilar diqqatini faollashtirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar va usullarni tizimli ravishda yoritishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot nazariy xarakterga ega bo‘lib, unda ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, tasniflash va nazariy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy bazasini R. Mavlonova va hammualliflarning “Umumiy pedagogika”, M. To‘xtaxodjayeva va hammualliflarning “Pedagogika”, E. G‘oziyevning “Umumiy psixologiya” hamda I. P. Podlasiyning “Pedagogika” asarlarida yoritilgan ta’lim, diqqat, metod va pedagogik jarayon haqidagi qarashlar tashkil etdi.

Tahlil jarayonida diqqat tushunchasi psixologik jihatdan, uni faollashtirish shartlari esa pedagogik jihatdan ko‘rib chiqildi. Shuningdek, zamonaviy ta’limda qo‘llanadigan interfaol metodlar, muammoli ta’lim, hamkorlikdagi faoliyat, vizual

vositalar, raqamli resurslar va qayta aloqaning o‘quvchi faolligiga ta’siri umumlashtirildi.

DIQQATNING TA’LIM JARAYONIDAGI O‘RNI

Diqqat o‘quv faoliyatining muhim psixologik shartlaridan biridir. O‘quvchi darsdagi asosiy axborotni ajratib olishi, topshiriq shartini tushunishi va faoliyatini nazorat qilishi uchun e’tiborini muayyan faoliyatga yo‘naltira olishi kerak. Diqqatning barqarorligi, ko‘lami, taqsimlanishi va ko‘chishi kabi xususiyatlari o‘quv jarayonining kechishiga ta’sir qiladi.

Biroq diqqatni faqat psixologik hodisa sifatida ko‘rish yetarli emas. Ta’limning mazmuni, topshiriqlarning murakkabligi, o‘qituvchining nutqi, dars sur’ati, o‘quvchi motivatsiyasi va sinfdagi psixologik muhit ham diqqatni boshqarishda muhim omillardir. Demak, diqqatni faollashtirish o‘qituvchi tomonidan maxsus pedagogik sharoitlarni yaratishni talab etadi.

O‘QUVCHILAR DIQQATINI FAOLLASHTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Birinchi shart — ta’lim maqsadining aniqligi. O‘quvchi dars oxirida nimani bilishi yoki bajara olishi kerakligini tushunsa, uning faoliyatga yo‘nalishi kuchayadi.

Ikkinchi shart — mazmunning o‘quvchi tajribasi bilan bog‘lanishi. Hayotiy misollar, kundalik vaziyatlar va kasbiy faoliyatga oid topshiriqlar mavzuni o‘quvchi uchun ma’noli qiladi.

Uchinchi shart — faol fikrlashni talab qiladigan topshiriqlardan foydalanish. Oddiy takrorlashdan tashqari taqqoslash, sababni aniqlash, dalillash, muammoni yechish va xulosa chiqarish kabi faoliyatlar o‘quvchini darsga jalb qiladi.

To‘rtinchi shart — ijobiy psixologik muhit. O‘quvchi xato qilishdan qo‘rqmaydigan, savol berishi va o‘z fikrini bildira oladigan muhitda faolroq qatnashadi.

Beshinchi shart — dars faoliyatlarini oqilona almashtirish. Uzoq vaqt bir xil faoliyatni bajarish diqqatning susayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli

tushuntirish, savol-javob, juftlikdagi ish, guruhli topshiriq va mustaqil faoliyatni maqsadga muvofiq navbatlashtirish foydalidir.

Oltinchi shart — o‘quvchiga mos qayta aloqa. O‘qituvchi o‘quvchining nimani to‘g‘ri bajarganini va qaysi jihatni yaxshilashi kerakligini aniq ko‘rsatib bersa, o‘quvchi o‘z faoliyatini nazorat qilishni o‘rganadi.

DIQQATNI FAOLLASHTIRISHNING SAMARALI USULLARI

Savol-javob usuli. Dars davomida qisqa, mazmunli va fikrlashni talab qiladigan savollar berish o‘quvchini faol tinglashga undaydi. Ayniqsa, “Nima uchun?”, “Qanday qilib?”, “Agar shunday bo‘lsa-chi?” kabi savollar yuqori darajadagi fikrlashni rag‘batlantiradi.

Muammoli ta’lim. O‘quvchiga tayyor javob berish o‘rniga muammoni ko‘rsatish va yechimni mustaqil izlash imkonini berish diqqatni kuchaytiradi. Muammoli vaziyat o‘quvchida bilishga ehtiyoj hosil qiladi.

Munozara va debat. Qarama-qarshi fikrlarni dalillar asosida tahlil qilish o‘quvchini tinglash, fikrlash va javob berishga majbur qiladi. Bu usul diqqat bilan bir qatorda kommunikativ kompetensiyalarni ham rivojlantiradi.

Juftlik va guruhli ish. Hamkorlikdagi faoliyatda o‘quvchi faqat o‘qituvchini emas, tengdoshlarining fikrini ham kuzatadi. Vazifalarni rollarga ajratish har bir o‘quvchining jarayondagi ishtirokini oshiradi.

Vizual materiallar. Sxema, jadval, diagramma, xarita va qisqa infografikalar murakkab axborotni tartibli ko‘rsatishga yordam beradi. Biroq vizual vosita dars mazmunini bezash uchun emas, uni tushunishni yengillashtirish uchun ishlatilishi kerak.

Faol eslash. John Dunlosky va hamkasblari o‘rganish strategiyalarini tahlil qilgan tadqiqotlarda amaliyotda bilimni qayta chaqirishga asoslangan test va savollar samarali usullar qatorida ekanini ko‘rsatgan. Shu sababli dars oxirida “Bugun nimani bilib oldim?”, qisqa test, blits-savol yoki o‘z-o‘zini tekshirishdan foydalanish mumkin.

Raqamli vositalar. Interaktiv testlar, elektron taqdimotlar, ta’lim platformalari va qisqa multimedia materiallari o‘quvchini jalb qilishi mumkin. Biroq texnologiya maqsad emas, pedagogik vazifani hal qilish vositasi bo‘lishi kerak.

OLIMLAR QARASHLARI VA ULARNING MAVZUGA ALOQADORLIGI

John Dewey ta’limda o‘quvchining faol tajribasi va amaliy faoliyatini muhim deb hisoblagan. Bu yondashuv diqqatni faqat tinglashga emas, bajarish va tajriba orqali o‘rganishga bog‘laydi.

Lev S. Vygotsky o‘quvchining rivojlanishida muloqot, hamkorlik va ijtimoiy yordamning ahamiyatini asoslagan. Uning yaqin rivojlanish zonasi haqidagi qarashlari o‘quvchini mustaqil va hamkorlikdagi faoliyatga jalb etish zarurligini ko‘rsatadi.

John Hattie ta’lim samaradorligini oshirishda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi qayta aloqaga katta e’tibor beradi. O‘quvchi o‘zining qayerda turganini, maqsad nima ekanini va keyingi qadam qanday bo‘lishini bilishi ta’lim jarayonini maqsadli qiladi.

John Dunlosky o‘rganish strategiyalarining samaradorligini tahlil qilib, amaliy test va faol qayta chaqirishning o‘quv natijalaridagi ahamiyatini ko‘rsatgan. Bu qarash darsda savol-javob va qisqa tekshiruvlardan foydalanishni ilmiy jihatdan asoslashga yordam beradi.

Daniel T. Willingham o‘quvchi diqqatini mazmunli fikrlash bilan bog‘laydi. Uning yondashuviga ko‘ra, o‘quvchi dars mazmuni ustida fikrlashga majbur bo‘lganda faol ishtirok etish ehtimoli ortadi.

Jerome Bruner kashfiyot orqali o‘rganish va o‘quvchining mustaqil izlanishiga e’tibor qaratgan. Bu yondashuv tayyor javobni berishdan ko‘ra o‘quvchini savol va topshiriq orqali izlanishga yo‘naltirishni qo‘llab-quvvatlaydi.

Benjamin Bloom ta’lim maqsadlarini bilishning oddiy darajasidan tahlil, baholash va yaratish kabi murakkabroq fikrlash darajalarigacha tasniflagan. Bu

tasnif o‘quvchi diqqatini yuqori darajadagi fikrlash faoliyati orqali faollashtirishda metodik asos bo‘la oladi.

Jean Piaget bolaning bilimni faol tajriba va o‘z faoliyati orqali shakllantirishiga urg‘u bergan. Shuning uchun darsda o‘quvchining amaliy va izlanish faoliyatiga o‘rin berish muhim.

Albert Bandura ijtimoiy o‘rganishda kuzatish, model va muhitning rolini ta’kidlagan. O‘quvchi tengdoshlarining faoliyatini kuzatish va ijobiy namunalarni ko‘rish orqali ham o‘rganadi.

Aleksey Leontyev faoliyatning inson psixik rivojlanishidagi o‘rnini asoslagan. Ta’limda o‘quvchini maqsadli faoliyatga jalb etish bilim va ko‘nikmalarning shakllanishiga xizmat qiladi.

O‘QITUVCHI FAOLIYATINING O‘RNI

O‘quvchilar diqqatini faollashtirishda o‘qituvchining kasbiy mahorati hal qiluvchi omillardan biridir. O‘qituvchi darsning maqsadi, mazmuni, o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasi va individual farqlarini hisobga olib metod tanlashi kerak. Bir xil metodni barcha vaziyatlarda qo‘llash o‘rniga dars maqsadiga mos metodik kombinatsiya yaratish samaraliroqdir.

O‘qituvchi nutqining aniqligi, topshiriqning tushunarli berilishi, vaqtni boshqarish, o‘quvchilarga murojaat qilish madaniyati va xatolarga munosabat ham diqqatga ta’sir qiladi. O‘quvchi o‘z fikri hurmat qilinishini sezsa, darsdagi ishtiroki kuchayadi.

Shuningdek, o‘qituvchi diqqatning pasayish belgilarini kuzatishi kerak: topshiriqni bajarmaslik, suhbatga chalg‘ish, savollarga javob bermaslik yoki faoliyatdan uzilish. Bunday holatda o‘qituvchi vazifani qismlarga ajratish, savol berish, faoliyat turini o‘zgartirish yoki qisqa refleksiya o‘tkazish orqali o‘quvchini jarayonga qaytarishi mumkin.

AMALIY TAVSIYALAR

1. Dars boshida mavzuga oid qiziqarli savol, hayotiy vaziyat yoki muammoli holat bilan o‘quvchi e’tiborini jalb qilish.

2. Har bir darsda o‘quvchini fikrlashga majbur qiladigan kamida bir muammoli topshiriq berish.

3. Uzoq tushuntirishlarni qisqa faol topshiriqlar bilan uyg‘unlashtirish.

4. Savollarni faqat faol o‘quvchilarga emas, sinfdagi turli o‘quvchilarga taqsimlash.

5. Juftlik va guruhli faoliyatda har bir ishtirokchiga aniq rol berish.

6. Dars oxirida qisqa “exit ticket”, blits-savol yoki bir daqiqalik refleksiya orqali o‘quvchining o‘zlashtirishini tekshirish.

7. Raqamli vositalardan me’yorida foydalanish va ularni aniq pedagogik maqsadga bo‘ysundirish.

8. Rag‘batlantirishda faqat bahoga emas, harakat, mustaqil fikr, savol berish va hamkorlikka ham e’tibor qaratish.

9. O‘quvchilarning yosh va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish.

10. Dars jarayonida o‘quvchi faoliyati va o‘qituvchi tushuntirishining muvozanatini saqlash.

MUHOKAMA

Yuqoridagi nazariy qarashlarni umumlashtirish shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar diqqatini faollashtirish bitta metodga bog‘liq emas. Diqqatga ta’sir qiluvchi omillar o‘zaro bog‘langan tizimni tashkil etadi: aniq maqsad, mazmunli topshiriq, motivatsiya, faol metod, hamkorlik, ijobiy psixologik muhit va qayta aloqa birgalikda qo‘llanganda samaradorlik yuqori bo‘ladi.

R. Mavlonova va hammualliflarning “Umumiy pedagogika” asarida ta’lim metodlari, vositalari va ta’limni tashkil etish shakllariga berilgan e’tibor ushbu mavzuning pedagogik asosini tashkil etadi. M. To‘xtaxodjayeva va hammualliflarning “Pedagogika” asaridagi didaktika, ta’lim metodlari va pedagogik

texnologiyalarga oid yondashuvlar esa o‘quvchini faol ta’lim jarayoniga jalb etish zarurligini metodik jihatdan tushuntirish imkonini beradi. E. G‘oziyevning “Umumiy psixologiya” asari diqqatning psixologik xususiyatlarini tushuntirish uchun muhim nazariy manba sifatida foydalaniladi. I. P. Podlasiyning “Pedagogika” asaridagi didaktik qarashlar ta’lim jarayonini maqsadga muvofiq tashkil etish masalasini to‘ldiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilar diqqatini faollashtirish ta’lim sifatini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Diqqatning barqarorligi o‘quvchining faqat tinglashiga emas, balki faol fikrlashi, savol berishi, muammoni hal qilishi, hamkorlik qilishi va o‘z faoliyatini baholashiga bog‘liq.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘quvchilar diqqatini samarali tashkil etish uchun aniq maqsad, mazmunli va muammoli topshiriqlar, interfaol metodlar, faol eslash, vizual va raqamli vositalar, hamkorlikdagi faoliyat, ijobiy psixologik muhit va muntazam qayta aloqa uyg‘unligi zarur. Bunda o‘qituvchi metodlarni o‘quvchilarning yosh, individual va ta’limiy ehtiyojlariga moslashtirishi kerak.

Eng muhimi, o‘quvchi diqqatini “majburiy jimlik” orqali emas, balki mazmunli faoliyatga jalb qilish orqali barqarorlashtirish maqsadga muvofiqdir. Shunday tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchining nafaqat e’tiborini, balki mustaqil fikrlashi, motivatsiyasi va o‘quv faolligini ham rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mavlonova R. va boshqalar. Umumiy pedagogika. — “Ta’lim metodlari”, “Ta’lim vositalari”, “Ta’limni tashkil etish shakllari” bo‘limlari.
2. To‘xtaxodjayeva M. va boshqalar. Pedagogika. — “Didaktika”, “Ta’lim metodlari va vositalari”, “Pedagogik texnologiyalar” bo‘limlari.
3. G‘oziyev E. Umumiy psixologiya. — “Diqqat” mavzusi: diqqatning xususiyatlari va turlari.

4. Подласый И. П. Педагогика. — Didaktika, ta’lim metodlari va ta’lim jarayonini tashkil etish bo‘limlari.
5. Dewey J. Experience and Education. — New York: Macmillan, 1938.
6. Vygotsky L. S. Mind in Society. — Harvard University Press, 1978.
7. Hattie J. Visible Learning for Teachers. — Routledge, 2012.
8. Dunlosky J., Rawson K. A., Marsh E. J., Nathan M. J., Willingham D. T. Improving Students’ Learning With Effective Learning Techniques. Psychological Science in the Public Interest, 2013.
9. Willingham D. T. Why Don’t Students Like School? — Jossey-Bass, 2009.
10. Bruner J. S. The Process of Education. — Harvard University Press, 1960.
11. Bloom B. S. et al. Taxonomy of Educational Objectives. — Longmans, Green, 1956.
12. Bandura A. Social Learning Theory. — Prentice-Hall, 1977.